

Doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

**A réz-efflux szabályzó CueR fehérje fémkötő
sajátságainak tanulmányozása modellpeptideken
keresztül**

SZUNYOGH DÁNIEL MIHÁLY

Témavezetők:

Dr. JANCsó ATTILA

Egyetemi adjunktus

Dr. GYURCSIK BÉLA

Egyetemi docens

**Kémia Doktori Iskola
Szervetlen és Analitikai Kémiai Tanszék
Természettudományi és Informatikai Kar
Szegedi Tudományegyetem**

2016

1. BEVEZETÉS

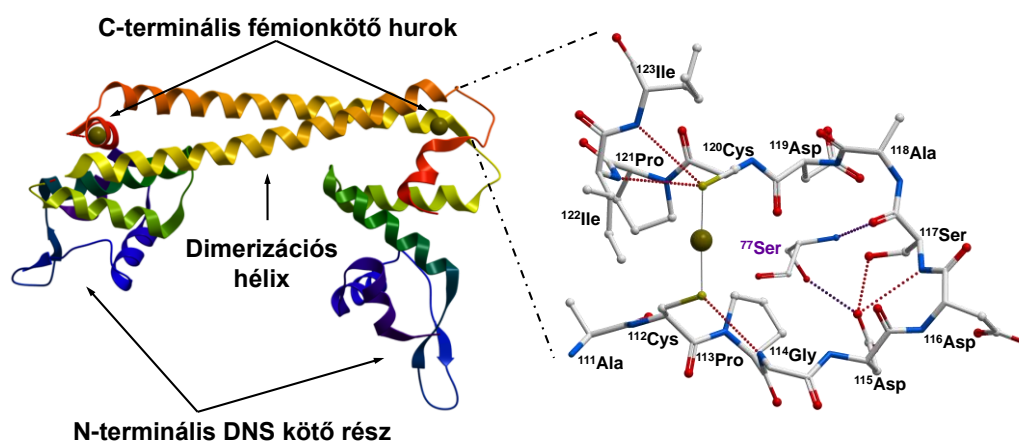
Az átmenetifémek, mint például a mangán, vas, kobalt, nikkel, réz, cink, molibdén ionjai a biológiai rendszerek nélkülözhetetlen alkotóelemei. Ezek a fémionok megtalálhatók a metalloenzimek aktív centrumaiban, katalitikus kofaktorként részt vesznek hidrolitikus, illetve reverzibilis oxidációs és redukációs reakciókban, valamint az elektron transzfer folyamatokban is. Koncentrációjuk szűk tartományon belül változhat, túlzott növekedése/csökkenése a sejtek károsodásához vezethet. Az optimális koncentráció fenntartása a fémion-felvétel, -raktározás és -efflux egyensúlyával érhető el.

A bioszervetlen kémia eszközeit alkalmazva megtervezhetjük és előállíthatjuk a fémion-háztartás működéséhez szükséges fehérjék és enzimek modellvegyületeit. Ezen vegyületek fémkomplexeinek oldatszerkezet-vizsgálata segítségünkre lehet abban, hogy megismerjük a fémionok és biomolekulák közötti kölcsönhatásokat, a fémionok fehérjék szerkezetére gyakorolt hatását, a fehérjék fémion-szelektivitását. Ezt a disszertációmban a Cu^+ -ionok érzékelésében, valamint koncentrációjának szabályozásában szerepet játszó CueR fehérjék fémkötő részének peptidmodelljein keresztül mutatom be.

2. CÉLKITŰZÉS

A bakteriális sejtek fémion-háztartását olyan fehérjék (mint például az általunk választott MerR család tagjai) tartják fenn, amelyek mind a létfontosságú, mind a toxikus fémionok mennyiségét hivatottak szabályozni. Működésük a fémionok szelektív megkötésén alapul. Az ilyen regulátor fehérjék feladata például egyes fémionok redoxi átalakulásait katalizáló enzimek vagy a fémionok szállításában, tárolásában, kiürítésében részt vevő transzportfehérjék szintézise, amit akár transzkripció szinten is képesek befolyásolni.

A PhD munkám célja egy egyértékű d^{10} fémionokra (Cu^+ , Ag^+ , Au^+) szelektív transzkripció regulátor fehérje, a bakteriális CueR (*V. cholerae* és *E. coli* baktériumokból) fémion-kötő tulajdonságainak felderítése volt (1. ábra).

1. ábra A CueR regulátorfehérje, valamint a fémion-kötő régió szerkezete

Terveink között szerepelt, hogy a fémion-kötő doméneket a fehérjékből kiemelve megvizsgáljuk, hogy a peptidek szintjén is tapasztalunk-e fémion-szelektivitást. Ennek érdekében célul tűztük ki a fenti két CueR fehérje fémkötő szakaszát képező oligopeptidek előállítását.

O'Halloran és munkatársai kimutatták, hogy a CueR fehérje csak egyértékű, szoft karakterű fémionok megkötését követően mutat pozitív biológiai választ. Ezért célszerűnek találtuk az általunk előállított peptidek kétértékű fémionokkal (Zn^{2+} -, Cd^{2+} -, és Hg^{2+} -ionok) alkotott komplexeinek vizsgálatát, hogy kiderítsük, ezek a fémionok milyen erős kötést alakítanak ki, és hogyan befolyásolják a peptidek szerkezetét.

A MerR család tagjai között kétértékű fémionokat érzékelő fehérjék is megtalálhatók. Ilyenek például a Hg^{2+} -szelektív MerR, a Zn^{2+} -érzékeny ZntR, valamint a Cd^{2+} -szabályozó CadR fehérjék, melyeket a koordinációs szférában jelenlévő ciszteinek és hisztidinek oldalláncai tesznek lehetővé a fémionok szelektív megkötésére. Ezek alapján az is célunk volt, hogy feltárjuk, milyen hatása lehet a peptid fémkötő képességére, illetve a komplexek szerkezetére, ha szekvenciájába egy további potenciális donorcsoportot juttatunk. Ehhez a *V. cholerae* CueR fémkötő szakaszát képező peptid olyan variánsait terveztük meg, melyek az eredeti szekvenciához képest kevesebb prolin egységet, illetve egy hisztidint tartalmaznak. A prolinok számának csökkentésével a ligandum megváltozó flexibilitásának hatásáról terveztünk információt nyerni. A módosított peptidek vizsgálatának szükségességét egy friss tanulmány is igazolja, amely szerint az egyértékű fémionokra szelektív CueR fehérje is érzékennyé tehető kétértékű fémionokra, ha a fémkötő részt úgy módosítják, hogy a koordinációs szféra közelében további potenciális donorcsoportok jelennek meg.

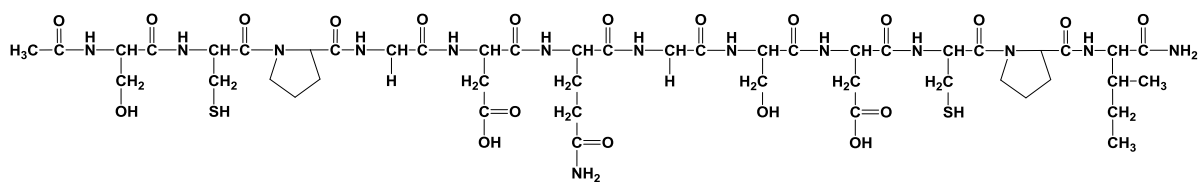
Hogy közelebb kerüljünk a fehérjében tapasztalt fémion-szelektivitás megértéséhez, vizsgálatokat terveztünk egy egyértékű d^{10} fémionnal (Ag^+) is. A peptid-fémion rendszerek részletes vizsgálatától az reméltük, hogy elősegíthetik annak a kérdésnek az eldöntését is, hogy a fehérjék szelektivitása kizárólag a fémion megkötésének erősségén múlik, vagy más tényezők is hozzájárulnak a szelektív működéshez.

3. ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

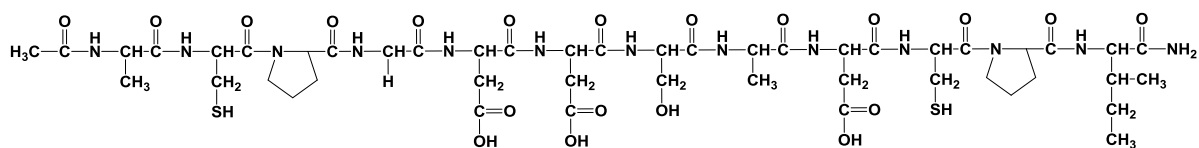
A ligandumok előállítása

Az N- és C-terminálisan is védett ligandumok előállítása szilárd fázisú peptidszintézissel történt. A dodekapeptideket HPLC-vel (High Performance Liquid Chromatography) tisztítottuk, majd ESI-MS (Electrospray Ionization Mass Spectrometry) alkalmazásával azonosítottuk.

Ac-SCPGDQGSDCPI-NH₂ (Ac-Ser-Cys-Pro-Gly-Asp-Gln-Gly-Ser-Asp-Cys-Pro-Ile-NH₂)
(PP, *V. cholerae* baktérium CueR fehérjéjének fémkötő doménje):

Ac-ACPGDDSDCPI-NH₂ (Ac-Ala-Cys-Pro-Gly-Asp-Asp-Ser-Ala-Asp-Cys-Pro-Ile-NH₂)
(EC, *E. coli* baktérium CueR fehérjéjének fémkötő doménje):

A módosítások során szintetizált ligandumok a **PS**: Ac-SCPGDQGSDCSI-NH₂, amelyben a **PP** peptid C-terminális prolinját szerinre cseréltük, illetve a **HS** (Ac-SCHGDQGSDCSI-NH₂), melyben további módosításként az eddigi két cisztein és két aszparaginsav mellé potenciális donorcsoportként egy hisztidint is beépítettünk a molekulába.

Kísérleti módszerek

A ligandumok spektrumain megfigyelt ¹H rezonanciák hozzárendelését az egyes aminosavak hidrogénjeihez kétdimenziós módszerek, így ¹H-¹H COSY (Correlation Spectroscopy), ¹H-¹H TOCSY (Total Correlation Spectroscopy), valamint ¹H-¹H ROESY (Rotating-frame Overhauser Spectroscopy) alkalmazásával végeztük.

A különböző peptid – fémion rendszerekben lejátszódó komplexképződési folyamatokat pH potenciometriás titrálásokkal követtük, továbbá a Zn²⁺- és Cd²⁺-ionok esetén a fémionok pH-függő speciációját, valamint a részecskék képződési állandóit is meghatároztuk a PSEQUAD program alkalmazásával.

A tiolátcsoportok fémion-koordinációját pH-függő UV spektrumsorozatok felvételével, és az elektrongerjesztési spektrumokon megjelenő S⁻-Mⁿ⁺ töltésátviteli sávok (Ligand to Metal Charge Transfer, LMCT) tanulmányozásával követtük. (SR)CD (Synchrotron Radiation Circular Dichroism) spektrumok felvételével vizsgálni tudtuk, hogy az egyes fémionok kölcsönhatása a peptidekkel milyen pH-tartományban és milyen mértékben okoz változásokat a ligandumok konformációjában.

¹H NMR és UV spektroszkópai vizsgálatokon túl a Hg²⁺-ionok koordinációs környezetéről megerősítő információt PAC (Perturbed Angular Correlation) spektroszkópia révén szereztünk.

4. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. Oldatszerkezet-vizsgálatok során bizonyítottuk, hogy ekvivalens mennyiségű Zn^{2+} - és Cd^{2+} -ionok jelenlétében a hisztidint nem tartalmazó peptidek stabilis komplexet képeznek a fémionokkal. Az egymástól hét aminosav egységre lévő ciszteinek a jelentős távolság ellenére is képesek kötődni ugyanazon fémionhoz, amely a tiolcsoportok meghatározó szerepét mutatja a potenciális donorcsoportok között.

1.1. Zn^{2+} - és Cd^{2+} -ionok 1:1 fémion:ligandum arány esetén hasonló szerkezetű ML törzskomplexeket képeznek a **PP**, **PS** és **EC** peptidekkel. A pH-potenciometriás, UV-, és NMR spektroszkópiai vizsgálatok alapján a tiolcsoportok fémion indukálta deprotonálódása minden esetben több pH egységgel alacsonyabban történt, mint amit a szabad ligandumoknál tapasztaltunk.

1.2. Az ^1H NMR mérések során a peptidek Asp alegységeihez tartozó $C_{\beta}H_2$ jelek változása alapján kijelenthető, hogy a Zn^{2+} - és Cd^{2+} -ionok kötésében semleges pH felett az Asp karboxilátcsoportok is részt vesznek. A fémion koordinációs szféráját mindkét fémion esetén H_2O/COO^- egészíti ki. pH-potenciometriás és UV spektroszkópiai eredmények alapján lúgos körülmények között mindkét fémion törzskomplexében egy koordinálódó vízmolekula deprotonálódik, amelyet követően az uralkodó részecske az $M(OH)L$ összetételű komplex. A ZnL részecske hidrolízise már pH ~ 8 -tól megkezdődik, ellentétben a CdL komplex deprotonálódásával, amely $\sim 1,5$ pH egységgel magasabban indul. A különbség oka feltehetőleg a Zn^{2+} -ion erősebb Lewis-sav karaktere, összevetve a Cd^{2+} -ionéval, s így jelentősebb affinitása a hidroxidionokhoz.

1.3. Az (SR)CD spektroszkópiai mérések során a Zn^{2+} - és Cd^{2+} -ionok monokomplexeiben nagyon hasonló konformáció-eloszlást tapasztaltunk. Mindkét fémion esetén a ligandum konformációja összességében véletlenszerűnek tekinthető. ^1H NMR mérések során a ligandumok ^1H rezonanciáin általánosan megfigyelhető vonalkiszélesedés alapján a ligandum konformációi közötti csere sebessége a közepesen gyors/lassú tartományba esik az NMR időskálájához viszonyítva. Ezek alapján elmondható, hogy a stabilis komplexek kialakulása mellett is megmarad a ligandum flexibilitása.

2. A hisztidint nem tartalmazó peptidek ekvimoláris mennyiségű Hg^{2+} -iont tartalmazó rendszerében egyetlen domináns részecske képződését tapasztaltuk a vizsgált pH tartományban (pH = 3-11). Ezekben a komplexekben a peptidek egy hurkot formálva kötődnek a fémionhoz a Cys aminosavak tiolátcsoportjain keresztül. [1]

2.1. Ligandum kiszorítási módszert alkalmazva meghatároztuk pH = 2,0-nál a **PS** ligandum Hg^{2+} -kötésére vonatkozó látszólagos stabilitási állandóját. Ez $\lg K' = 25,7$ -nek adódott, amely a Hg^{2+} -ion rendkívüli affinitását mutatja az általunk vizsgált Cys-tartalmú peptidekhez. Ez az érték több nagyságrenddel nagyobb a Zn^{2+} - és Cd^{2+} -ionok koordinációs affinitásához képest. A HgL komplexben a ligandumnak több olyan konformációs állapota is lehet, amelyek közötti átmenet az NMR időskálájához képest közepesen gyors/lassú időtartományba esik. Ez az oka annak, hogy a ligandum számos jelén kémiai eltolódás-változást ugyan nem, azonban kismértékű szélesedést tapasztaltunk a fémion jelenlétében az NMR spektrumokon.

2.2. UV-, és ^1H NMR spektroszkópiai mérésekkel bizonyítottuk, hogy a vizsgált pH tartományban (pH = 3-11) kizárólag $\{2 \times \text{S}^-\}$ típusú kötés alakul ki a Hg^{2+} -ionok körül. A Zn^{2+} és Cd^{2+} -ionoknál tapasztaltakkal ellentétben az Asp egységek deprotonálódásával párhuzamosan bekövetkező kémiai eltolódás változás nagyon hasonló a szabad ligandumoknál tapasztaltakhoz, s ennek alapján a karboxilátcsoport koordinációban való részvétele kizárható. A két donorcsoport koordinációját perturbált szögkorrelációs spektroszkópiával (PAC) is bizonyítottuk.

3. A peptideket (PP, PS, EC) feleslegben alkalmazva a Cd^{2+} - és Zn^{2+} -ionok jelenlétében jelentős mennyiségű ML_2 bisz-törzskomplexek keletkeznek, melyekben a két ligandum $\{4 \times \text{S}^-\}$ típusú koordinációval kötődik a fémionokhoz. Hg^{2+} -ionnal biszkomplexek képződését nem tapasztaltuk.

3.1. A fémionokhoz képest két ekvivalens ligandumot alkalmazva pH $\sim$ 6-ig az 1:1 fémion:ligandum arányhoz hasonlóan a monokomplexek uralkodnak. pH > 6 tartományban azonban, Zn^{2+} - és Cd^{2+} -ionok jelenlétében egyaránt, biszkomplexek is képződnek. Az ML_2 komplexek stabilitási állandóiból (ZnL_2 : $\lg \beta = 14,5-15,0$, illetve CdL_2 : $\lg \beta = 17,6-18,2$ tartományok) a második ligandum koordinálódását jellemző állandók (Zn^{2+} : $\lg K_2 = 3,70-4,70$ illetve Cd^{2+} : $\lg K_2 = 5,30-6,21$ tartomány) értékei jelentősen elmaradnak a monokomplexekben tapasztalt stabilitástól (ZnL : $\lg \beta = 9,80-10,60$, illetve CdL_2 : $\lg \beta = 11,60-12,24$ tartományok).

Ennek egyrészt az az oka, hogy a peptidek mérete miatt nem kedvezményezett egy újabb ligandum kötődése a fémionokhoz. Továbbá lúgos körülmények között a teljesen deprotonált peptidek 4-5 negatív töltésűek, ami szintén gátolhatja a stabilis biszkomplexek kialakulását.

3.2. ^1H NMR spektroszkópiai és pH-potenciometriás vizsgálatokkal bizonyítottuk, hogy míg a CdL_2 részecske nagy mennyiségben van jelen pH = 9 felett is, addig a ZnL_2 komplex bázikus körülmények között az 1:1 fémion:ligandum aránynál tapasztalt ZnH_{-1}L részecskévé és szabad ligandummá disszociál. A Cd^{2+} -ion szoftabb karaktere, illetve a Zn^{2+} -ion erősebb Lewis savassága okozhatja azt, hogy lúgos körülmények között (pH = 8 felett) a biszkomplexekre jellemző $\{4 \times \text{S}^-\}$ típusú koordinációból a hidroxidionok fokozatosan kiszorítják ki a második ligandum tiolátcsoportjait a Zn^{2+} -ion koordinációs környezetéből.

3.3. Zn^{2+} -, és Cd^{2+} -ionokkal ellentétben Hg^{2+} -ionok jelenlétében még pH > 9 felett sem képződik HgL_2 biszkomplex. UV-spektroszkópiai mérések alapján a vizsgált pH tartományban (pH = 3-11) a ligandumok 50%-a kötődik a fémionhoz $\{2 \times \text{S}^-\}$ típusú koordinációval, majd a szabad peptidekhez hasonlóan a ligandum feleslege lúgos körülmények között fémion-koordináció nélkül deprotonálódik. Ennek oka a ligandum méretén és a negatív töltései közötti taszításon túl abban keresendő, hogy a Hg^{2+} -ionok kiemelkedő preferenciát mutatnak a kettes koordinációs számú környezet iránt, ellentétben a Zn^{2+} -, és Cd^{2+} -ionok számára kedvezményezett négyes koordinációs számmal. [1]

3.4. $^{199\text{m}}\text{Hg}$ PAC mérésekkel szintén bizonyítottuk, hogy ligandumfelesleg jelenlétében az alkalmazott pH-tól függetlenül az 1:1 Hg^{2+} :ligandum összetételű rendszerrel megegyező komplex képződik. A Cys egységek tiolátcsoportjain kívül egyéb donorcsoport nem vesz részt a koordinációban. ^1H NMR mérések alapján a HgL monokomplex és a szabad ligandum közötti ligandumcsere a savas pH tartományban (pH = 2-6) lassú/közepes cseresebbségről a szabad peptid tiolcsoportjainak deprotonálódásával párhuzamosan (pH = 7-11) a közepes/gyors cseresebbség felé változik az NMR időskálájához viszonyítva. [1]

4. Oldatszerkezet-vizsgálatokkal bizonyítottuk, hogy a HS peptid imidazol-oldallánca részt vesz a Zn^{2+} -, és Cd^{2+} -ionok megkötésében, azonban ez csak a Zn^{2+} -HS komplexekben jár kismértékű stabilitás-növekedéssel. A Hg^{2+} -ionok jelenlétében nem tapasztaltuk a hisztidin részvételét a koordinációban. [2,3]

4.1. ^1H NMR és pH-potenciometriás eredményeink igazolják, hogy Zn^{2+} - és Cd^{2+} -**HS** komplexekben a hisztidin koordinál a fémionokhoz. Míg a ZnHL részecskéből (pH ~ 5,5) többféle izomer lehet jelen, melyekben vagy a két Cys tiolátcsoportja, vagy egy Cys tiolát-, és egy His imidazolcsoport kötődik a fémionhoz, addig a CdHL komplexben a hisztidin nem kötődik a fémionhoz. Az ML törzskomplexekben a koordinációs környezet azonban már mindkét fémion esetében $\{2 \times \text{S}^-, \text{N}_{\text{im}}, \text{X}\}$ típusú, amelyben X vagy egy Asp karboxilátcsoportot vagy egy koordinálódó víz molekulát jelöl.

4.2. A hisztidin oldallánc koordinációjának érdekes módon csak a Zn^{2+} -komplexek stabilitására van számottevő hatása, ami a két fémion eltérő donorcsoport preferenciájával magyarázható. A Zn^{2+} - és Cd^{2+} -ionok **HS** peptiddel alkotott monokomplexeinek hidrolízise a His egységet nem tartalmazó peptidek törzskomplexeihez képest alacsonyabb pH-n kezdődik. A His imidazolcsoportjának koordinációja tehát növeli a fémcentrumok Lewis-sav karakterét.

4.3. A **HS** ligandum Hg^{2+} -ionok jelenlétében mért ^1H NMR spektrumain a His aminosavhoz tartozó C_βH_2 , valamint $\text{C}_{\epsilon 1}\text{H}$ és $\text{C}_{\delta 2}\text{H}$ rezonanciák a szabad **HS** ligandum azonos rezonanciáihoz nagyon hasonló kémiai eltolódás értékeknél jelentkeznek, melynek alapján a hisztidinek nem vesznek részt a Hg^{2+} ionok koordinációjában. A fémion koordinációs környezete a hisztidint nem tartalmazó peptidekhez hasonlóan $\{2 \times \text{S}^-\}$ típusú.

5. A Zn^{2+} - és Cd^{2+} -ionok a **HS peptiddel olyan biszkomplexeket is képeznek, melyekben a hisztidinek imidazolcsoportjai is részt vesznek a fémionok koordinációjában. Hg^{2+} -ionokkal – a hisztidint nem tartalmazó peptidekhez hasonlóan – biszkomplexeik nem képződnek. [2,3]**

5.1. Zn^{2+} -ionok jelenlétében ^1H NMR spektroszkópiai mérésekkel sikeresen bizonyítottuk, hogy a pH = 7-10 tartományban biszkomplexeik is képződnek. pH = 8-nál 0,5:1 fémion:ligandum arány mellett három széles, de egymástól elkülönülő His $\text{C}_{\epsilon 1}\text{H}$ és $\text{C}_{\delta 2}\text{H}$ rezonancia látható. Ezek a jelek három egymástól eltérő kémiai környezetben lévő hisztidinhez rendelhetők, melyek között lassú ligandumcsere van. A pH = 8-nál képződő ZnHL_2 és ZnL_2 biszkomplexeikben tehát a két ligandum His egységei közül valamelyik biztosan részt vesz a fémion kötésében.

5.2. ^1H NMR-, és UV spektroszkópiával bizonyítottuk, hogy lúgos pH-n ($\text{pH} > 9,5$) a Zn^{2+} -HS rendszerben jelen levő biszkomplexek a hisztidint nem tartalmazó biszkomplexekhez hasonlóan ZnH_1L részecskére és szabad ligandumra disszociálnak.

5.3. UV-spektroszkópiai eredmények alapján a Cd^{2+} :HS 0,5:1 rendszerben a tiolcsoportok deprotonálódása két lépesben történik meg. $\text{pH} = 4,5$ - $6,5$ tartományban a tiolcsoportok $\sim 50\%$ -a deprotonálódik, azaz a $\text{pH} = 7$ -nál uralkodó CdH_2L_2 komplexben a tiolcsoportok jelentős hányada még protonált formában van. A CdL_2 komplex képződésével párhuzamosan tapasztalható abszorbancia-növekedés alapján a $\text{pH} \sim 8$ felett képződő törzskomplexre jellemző koordinációs mód $\{4 \times \text{S}^-\}$ típusú.

5.4. A CdH_2L_2 részecske képződési tartományában felvett ^1H NMR spektrumokon a His aminosav $\text{C}_{\varepsilon_1}\text{H}$ és $\text{C}_{\delta_2}\text{H}$ jelei a szabad HS jeleihez képest a nagyobb ppm értékek felé tolódtak el, ugyanakkor a kémiai eltolódások nagyon hasonlóak az 1:1 fémion:ligandum arány mellett mért értékekhez. Ennek alapján a CdH_2L_2 komplexben $\{2 \times \text{S}^-, 2 \times \text{N}_{\text{im}}\}$ típusú koordinációs mód javasolható. A CdL_2 részecske képződésével párhuzamosan a $\text{pH} \sim 7,5$ - $9,5$ tartományban az ^1H NMR spektrumokon a hisztidinhez tartozó jelek a szabad ligandum His $\text{C}_{\varepsilon_1}\text{H}$ és $\text{C}_{\delta_2}\text{H}$ jeleire jellemző kémiai eltolódások felé közelednek. Ezek alapján ligandum két újabb Cys oldallánci tiolátcsoportjának koordinálódásával a His imidazolcsoportok kiszorulnak a fémion környezetéből, kialakítva $\{4 \times \text{S}^-\}$ típusú koordinációt.

6. Szerkezetvizsgáló módszerekkel igazoltuk, hogy a ligandum(ok)hoz képest két ekvivalens Hg^{2+} -ion jelenlétében többmagvú komplexek is képződnek.

6.1. A fémionfelesleg mellett mért NMR spektrumok jelentősen eltérnek az 1:1 aránynál mértektől, ami a HgL komplextől eltérő összetételű részecskék jelenlétét jelzi. Ezt az (SR)CD spektroszkópiai vizsgálatok eredményei is tükrözik, ugyanis a Hg^{2+} :ligandum 2:1 arányú rendszerekben mért spektrumok alapján megváltozik a ligandumok konformációja az 1:1 fémion:ligandum arányhoz képest.

6.2. PAC spektroszkópiai eredmények alapján savas pH-n ($\text{pH} < 7$) egy olyan szerkezetű komplex javasolható, amelyben a peptidok két tiolátcsoportja hidligandumként köti össze a két Hg^{2+} -centrumot. Lúgos körülmények között ($\text{pH} > 9$) pedig a szeparált Hg^{2+} -centrumokhoz 1-1 tiolátcsoport és 1-1 hidroxidion koordinálódik.

A lúgos oldatokban ($\text{pH} > 11$) 2:1 Hg^{2+} :ligandum arány mellett felvett SR(CD) spektrumok időbeli változása alapján a 2:1 összetételű komplexből az egyik fémion lassan hidrolízis termék képződése közben távozik, s így kialakul az 1:1 aránynál is tapasztalt $\{2 \times \text{S}^-\}$ koordinációjú monokomplex.

7. PP és EC peptidek Ag^+ -komplexeit is tanulmányoztuk. Oldatszerkezet-vizsgálatok alapján a ligandumok Cys tiolcsoportjainak egy része már savas körülmények között ($\text{pH} < 2$) kötődik a fémionhoz. Semleges pH-tartományban újabb deprotonálódás történik. $\text{pH} = 6$ alatt azonban a tiolcsoport protonált formában történő koordinálódása is lehetséges. [1]

7.1. UV-spektroszkópiai mérések alapján a vizsgált dodekapeptidek már $\text{pH} = 2,0$ alatt kötődnek az Ag^+ -ionhoz, a Hg^{2+} -peptid rendszerekhez hasonlóan. Semleges pH tartományban ($\text{pH} = 6-8$ között) abszorbancia-növekedés figyelhető meg az 1:1 fémion:ligandum arányú rendszerben. Ezzel párhuzamosan a pH-függő CD spektrumokon az ellipticitás értékek növekednek, ami jelentős konformáció-változásra utal. $\lambda = 218$ nm-nél egy izodikroikus pont is megfigyelhető, amely két egymással egyensúlyban lévő részecske jelenlétét jelzi.

7.2. Az Ag^+ -PP 1:1 rendszer pH-potenciometriás titrálási görbéjén a $\text{pH} = 5,5$ -ig történő 3 ekvivalens lúgfogyás arra utal, hogy ezen pH-ig a két karboxilcsoport mellett az egyik Cys tiolcsoport deprotonálódása is lejátszódik. $\text{pH} \sim 5,5-7$ tartományban a titrálási görbén egy újabb lépcső látható, amely minden valószínűség szerint a második tiolcsoport deprotonálódásának és Ag^+ -koordinációjának következménye. A folyamat az UV-, és CD titrálásoknál megfigyelt változáshoz hasonlóan $\text{p}K_s \sim 6,5$ értékkel jellemezhető. Ez az érték az általunk vizsgált fémionok között egyedi az egyértékű fémionra.

7.3. Az Ag^+ -PP 1:1 rendszerben $\text{pH} = 6$ -nál mért ^1H NMR spektrumon a Cys C_βH_2 hidrogénekhez rendelhető rezonanciák a szabad ligandumra jellemző kémiai eltolódás értékeknél, valamint ehhez képest az alacsonyabb terek irányába eltolódva is jelentkeznek. Ezek alapján savas pH tartományban ($\text{pH} = 2-6$) a ligandum tiolcsoportjainak csak egy része kötődik a fémionhoz, a többi még protonált formában van. A pH növelésével ($\text{pH} = 6-11$ tartományban) a második tiolcsoport deprotonálódásával párhuzamosan a szabad és kötött Cys C_βH_2 -hoz rendelhető jelek koaleszcenciáját tapasztaltuk.

7.4. Az oldatszerkezet-vizsgálatok alapján megállapítható, hogy a vizsgált peptidek két tiolcsoportjának affinitása az Ag^+ -ionhoz szignifikánsan különbözik, szemben a kétértékű fémionoknál tapasztaltakkal. Míg a Hg^{2+} -ionokra jellemző $\{2 \times \text{S}^-\}$ típusú koordináció csak a fiziológias pH-tartomány felett válik uralkodóvá, addig semleges pH alatt az egyik deprotonálódott tiolcsoport mellett a másik cisztein oldallánc protonált formában való koordinációja is lehetséges. Kvantumkémiai számítások alapján egy protonált cisztein oldallánc kötődése az egyértékű fémionokhoz a CueR fehérjében is javasolható. Megjelenésével a másik monomer egység ^{77}Ser alegységét közelebb húzza a fémion-kötő doménhez, amely olyan szerkezeti változásokat indukálhat a fehérjében, amely kulcsfontosságú lehet a fémion-szelektivitás kialakulásában, s így az egyértékű fémionok érzékelésében.

5. PUBLIKÁCIÓS LISTA

Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) azonosító: 10034748

Az értekezéshez kapcsolódó tudományos közlemények

- [1] **D. Szunyogh**, H. Szokolai, P. W. Thulstrup, F.H. Larsen, B. Gyurcsik, N. J. Christensen, M. Stachura, L. Hemmingsen, A. Jancsó: Specificity of the Metalloregulator CueR for Monovalent Metal Ions: Possible functional Role of a Coordinated Thiol?
Angewandte Chemie International Edition, **54**, 15756-15761, 2015.
DOI: 10.1002/anie.201508555
IF = 11,261
- [2] **D. Szunyogh**, B. Gyurcsik, F.H. Larsen, M. Stachura, P.W. Thulstrup, L. Hemmingsen, A. Jancsó: Zn(II) and Hg(II) binding to a designed peptide that accommodates different coordination geometries.
Dalton Transactions, **44**, 12576-12588, 2015.
DOI: 10.1039/C5DT00945F
IF = 4,197
- [3] A. Jancsó, **D. Szunyogh**, F.H. Larsen, P.W. Thulstrup, N.J.Christensen, B. Gyurcsik and L. Hemmingsen: Towards the role of metal ions in the structural variability of proteins: Cd(II) speciation of a metalion binding loop motif.
Metallomics, **3**, 1331-1339, 2011.
DOI: 10.1039/C1MT00138H
IF = 3,585

Σ IF = 19,043

Az értekezés témaköréhez szorosan nem kapcsolódó közlemények

- [4] Gottberg, M. Stachura, M. Kowalska, M. L. Bissell, V. Arcisauskaite, K. Blaum, A. Helmke, K. Johnston, K. Kreim, F. H. Larsen, R. Neugart, G. Neyens, **D. Szunyogh**, P. W. Thulstrup, D. T. Yordanov, L. Hemmingsen: Billion Time Enhanced Sensitivity of NMR Spectroscopy for Magnesium Ions in Solution
ChemphysChem, **15**, 3929-3932, 2014.
IF = 3,419
- [5] D. Árus, A. Jancsó, **D. Szunyogh**, F. Matyuska, N. V. Nagy, E. Hoffmann, T. Körtvélyesi, T. Gajda: On the possible roles of N-terminal His-rich domains of Cu,Zn SODs of some Gram-negative bacteria.
Journal of Inorganic Biochemistry, **106**, 10-18, 2012.
IF = 3,444

$\Sigma\Sigma$ IF = 25,906

Nemzetközi konferencia részvétel (szerző/társszerző)

1. A. Jancsó, B. Gyurcsik, **D. Szunyogh**, A. Angyal, L. Hemmingsen: Mercury(II)- interaction of dodecapeptides designed for the sequestering of toxic metal ions.
10th European Biological Inorganic Chemistry Conference, Thessaloniki, Greece, 22-26th June, 2010.
2. L. Hemmingsen, A. Jancsó, **D. Szunyogh**, F.H. Larsen, P.W. Thulstrup, N.J. Christensen, B. Gyurcsik: Metal Ion Controlled Polymorphism of a Peptide.
3rd International Symposium on Metallomics, Münster, Germany, 15-18th June, 2011.
3. A. Jancsó, B. Gyurcsik, **D. Szunyogh**, A. Angyal, L. Szekeres, L. Hemmingsen, F.H. Larsen, P.W. Thulstrup, N.J. Christensen: Cadmium(II) and mercury(II) binding of cysteine containing oligopeptides designed for the sequestering of toxic metal ions.
4th European Conference on Chemistry for Life Sciences (4th ECCLS), Budapest, Hungary, August 31- September 3, 2011.
4. A. Jancsó, **D. Szunyogh**, A. Cserkó, Cserkó, B. Gyurcsik, L. Hemmingsen, P.W. Thulstrup, F.H. Larsen: Capture and bioaccumulation of toxic metal ions by oligopeptides inspired by the metal binding loop of CueR metalloregulatory proteins.
5th International IMBG Meeting on Metal Homeostasis, Autrans, France September 17-21th, 2012.
5. H. Szokolai, **D. Szunyogh**, L. Rózsahégyi, A. Jancsó, B. Gyurcsik, L. Hemmingsen, P. W. Thulstrup, F. H. Larsen: Metal ion binding study of a dodecamer peptide representing the effector binding loop of a metalloregulatory protein.
REGIONAL CONFERENCE "Heavy metal as contaminants of the environments" Timisoara, Romania, 17th May, 2013.
6. **D. Szunyogh**, A. Jancsó, H. Szokolai, L. Rózsahégyi, B. Gyurcsik, L. Hemmingsen, P.W. Thulstrup, F.H. Larsen: Interaction of d¹⁰ metal ions with a 12-mer peptide comprising the metal binding domain of a CueR metalloregulatory protein
5th European Conference on Chemistry for Life Sciences (5th ECCLS), Barcelona, Spain, 10-12th, June, 2013.
7. A. Jancsó, H. Szokolai, L. Rózsahégyi, **D. Szunyogh**, L. Hemmingsen, P.W. Thulstrup, F. H. Larsen: Metal ion interaction of an oligopeptide fragment representing the regulatory metal binding site of a CueR protein
International Conference on BioInorganic Chemistry (16th ICBIC), Grenoble, Spain, 22-26th, July, 2013.
8. **D. Szunyogh**, A. Jancsó, B. Gyurcsik, L. Hemmingsen, P. W. Thulstrup, F. H. Larsen: Metal ion induced structural diversity of the metal binding domain from E. Coli CueR regulatory protein
12th European Biological Inorganic Chemistry Conference (12th EUROBIC), Zürich, Switzerland, 24-28th, August, 2014.

9. **D. Szunyogh**, A. Jancsó, B. Gyurcsik: SRCD studies on metal ion binding of oligopeptides
Synchrotron Radiation Circular Dichroism Spectroscopy at the Physikzentrum Bad Honnef,
Bad Honnef, Germany, 17-20th, May, 2015.

Hazai konferencia részvétel (szerző/társszerző)

1. Jancsó A., Gyurcsik B., **Szunyogh D.**, Angyal A., Hemmingsen L.: Toxikus fémionok eltávolítására tervezett dodekapeptidek higany(II)ionokkal való kölcsönhatása
XLV. Komplexkémiai Kollokvium, május 26-28, Mátraháza, 2010.
2. Jancsó A., Gyurcsik B., **Szunyogh D.**, Angyal A., Szekeres L., Hemmingsen L., Larsen F.:
Kadmium(II)- és higany(II)ionok kölcsönhatása toxikus fémionok megkötésére tervezett oligopeptidekkel
MKE 1. Nemzeti Konferencia, május 22-25, Sopron, 2011.
3. Jancsó A., Gyurcsik B., **Szunyogh D.**, Angyal A.:Toxikus fémionok hatékony megkötése oligopeptidekkel
Az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjas szegedi kutatók és az Információs Társadalom jogi alprogram kutatóinak tudományos konferenciája, december 9, Szeged, 2011.
4. **Szunyogh D.**, Cserkó A., Gyurcsik B., Jancsó A.:Toxikus fémionok eltávolítására felkészített baktériumok előállítása, valamint fémion toleranciájuk vizsgálata
XLVI. Komplexkémiai Kollokvium, május 21-23, Mátrafüred, 2012.
5. Jancsó A., Gyurcsik B., **Szunyogh D.**, Hemmingsen L., Thulstrup P. W., Larsen F. H., Christensen N. J.: Oligopeptide sequences of the metal binding domain of CueR metalloregulatory proteins as candidates for toxic metal-ion capture.
The International Symposium on Analytical and Environmental Problems, with Special Emphasis on Heavy Metal Ions as Contaminants, Szeged, Hungary, 24th September, 2012.
6. **Szunyogh D.**, Jancsó A., Gyurcsik B., Thulstrup P.W., Hemmingsen L.: A CueR fehérje fémkötő helyét modellező peptidek kölcsönhatása egy-, és kétértékű átmeneti fémionokkal
XLIX. Komplex Kémiai Kollokvium, május 26-28. Siófok, 2015.